

IZSELJEVANJE IZ POLJANSKE DOLINE DO PRVE SVETOVNE VOJNE*

U v o d

Izseljevanje Slovencev v tujino, ki je sčasoma postala njihova nova domovina, za tam rojene otroke pa prava domovina, je bil in je še vedno proces, kateremu posvečamo premalo pozornosti in znanstvenega proučevanja. V primerjavi z našim vedenjem o slovenskih manjšinah v Italiji, Avstriji in na Madžarskem so bili slovenski ekonomski, in še bolj politični, izseljenci manj prisotni v naši zavesti nedvomno zaradi ideoloških zavor, zlasti glede politične emigracije. Danes se topi ta led in povečuje se tudi znanstveni interes za njihovo preteklo in sedanje življenje ter delovanje.

Čeprav se javnost zanima predvsem za aktualna dogajanja in usodo razseljenih oseb po letu 1945, ne smemo pozabiti na starejše izseljevanje, zlasti na množično odhajanje na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ki je bilo, globalno gledano, najbolj usodno za slovenski narod zaradi njegove maloštevilnosti. Majhnost našega naroda danes je tudi posledica tega eksodusa, ki ga v takem obsegu nismo poznali ne v starejših obdobjih in tudi ne v novejšem.

V naši publicistiki je marsikdaj izpričan ahistorizem, češ, kaj nas briga preteklost, važna so dogajanja danes, kar je enostransko. Zgodovinarji še vedno menimo: narod, ki ne pozna svoje preteklosti, ne more razumeti sedanjosti in načrtovati prihodnosti. To velja tudi za razumevanje in odnos do našega izseljenstva.

Izseljevanje Slovencev zunaj etničnega prostora in državne meje poznamo od najstarejših časov – ljudje so vedno težili k boljšemu življenju, ki so ga iskali na vseh koncih sveta. V 19. stoletju pa sta istočasno nastopila dva pogoja za povečanje migracij: na eni strani nagla rast prebivalstva v Evropi z vsemi posledicami in na drugi strani možnost naseljevanja slabo poseljenega in naglo razvijajočega se kontinenta AMERIKE. Hkrati so razvoj železniških mrež na obeh straneh in iznajdba parnika omogočili množične premike ljudi. Strokovnjaki ocenjujejo, da je od 1840 do 1924 zapustilo Evropo in se izselilo predvsem v Ameriko okoli 45 milijonov ljudi.

Slovenci smo se vključili v ta val: pred letom 1880 bolj posamično ali v manjših skupinah, po njem pa je bil naš delež že precejšen, zlasti če gledamo število izseljencev v odnosu do števila Slovencev v celoti. Ocenjujejo, da se je do prve svetovne vojne izselilo okoli 280.000 Slovencev (23 % vsega prebivalstva) in kar polovica iz Kranjske. Po ugotovitvah avstrijskega poznavalca te problematike

* Priobčeni članek je bilo avtorjevo predavanje v okviru Blaznikovega večera dne 23. 5. 1990 na Loškem gradu. Vsebina je povzetek nekaterih vidikov izseljevanja iz Poljanske doline do prve svetovne vojne kot vzorčni primer analize manjše regionalne (krajevne) enote na podlagi literarnega dela in arhivskega gradiva. V celoti bo obdelano v okviru doktorske teme Izseljevanja iz širše ljubljanske okolice 1890–1914.

Hansa Chmelarja je bila po številu izseljencev v okviru takratne avstroogrške monarhije Kranjska na drugem mestu, takoj za Galicijo.

In koliko je bilo Gorenjcev med njimi? Nedvomno so bila »tipična« izseljenska področja Bela krajina, Dolenjska, Notranjska, pozabiti tudi ne smemo Beneške Slovenije, vendar tudi Gorenjske ta »izseljenska mrzlica« ali »bolezen«, kot so jo označevali, ni zaobšla. Še več: nekatere predele je zajela z enako močjo kot že našeta izseljenska področja. Agrarna in fužinarsko-žebljarska kriza v šestdesetih letih prejšnjega stoletja je spodbudila prvi večji val izseljevanja v Ameriko – po nekaterih ocenah prvi slovenski val kmečkega izseljevanja nasploh: iz okolice Bleda (zlasti Gorij), z Dovjega, Bohinjske Bele ter Kroke in Kamne Gorice. Na širši gorenjski izseljenski problematiki se ne bom zadrževal, ker sem o tem že pisal v Kroniki.¹

Izseljevanje iz Škofje Loke in obeh dolin, Poljanske in Selške, me je pritegnilo, ker je relativno dobro ohranjeno arhivsko gradivo najnižjih upravnih in cerkvenih uradov. Arhiv v Škofji Loki hrani nekaj zanimivih enot, npr. popisnice prebivalstva, »izkaze« izseljencev ipd., Nadškofijski arhiv v Ljubljani pa »statuse« in knjige gostačev za župnijo Trata. O problematiki virov in o izseljevanju iz Škofje Loke sem pisal v že omenjeni Kroniki, zato le nekaj misli o škofjeloškem izseljevanju.

Mesta in trgi na Slovenskem niso bili izseljenska področja, čeprav so se tudi prebivalci mest (zlasti delavci, obrtni pomočniki ter tudi drugi) odločali za iskanje boljšega kosa kruha v tujini. Izseljevanje pa je bilo individualno in ni nikoli dobilo množičnega značaja. Mnogo bolj so se v trge in mesta, in tudi v Škofjo Loko priseljevali, zlasti, če se je v kraju razvijala industrija. Loka, ki je na prelomu stoletja štela okoli 2000 prebivalcev, se je preživljala predvsem z obrtjo, trgovino in poljedelstvom v okolici. Edini večji obrat je bila Krennerjeva tovarna sukna. Za okoličane iz obeh dolin pa je bila prehodna postaja na poti v svet (železnica). Toda tudi mnogi Ločani so kot rudarji, obrtni pomočniki ipd. ter Ločanke kot služkinje in kuharice služili po svetu: najdemo jih v Trstu, v Pulji, na Reki in v bližnji Opatiji, v Zagrebu, v Gradcu, na Dunaju, v Leobnu, na Tirolskem, na Češkem, marsikateri pa je našel delo v bližnji Ljubljani, v Beljaku in v Celovcu. Nekateri so se vključili tudi v »ameriški val« in so našli delo v Illinoisu (Chicago), Wyomingu (Rock Springs), Ohiju (Cleveland) in državi Washington.

MOTIV IZSELJEVANJA V TAVČARJEVIH POVESTIH 'V ZALI'

Ivan Tavčar je leta 1893 kupil Visoko. Tedaj je napisal cikel povesti, ki so pod naslovom 'V Zali' izšle leto dni kasneje v Ljubljanskem Zvonu.² Zadnje tri povesti je postavil v svoj čas in v njih prikazal tudi izseljensko problematiko. Pisatelju z razvitim socialnim čutom, politiku in zlasti odvetniku ni bila tuja in z njo se je verjetno srečeval v domačem okolju, in odsev družbenih problemov upodobil v literaturi, ki je mnogo hitreje reagirala nanje tudi v njegovem času.

Iz te doline so se od sredine druge polovice 19. stoletja izseljevali zaradi hribovitega sveta, prometne odmaknjenosti, pomanjkanja modernih industrijskih središč v Poljanski dolini in bližnji okolici, naravnega prirastka prebivalstva in drugih težav. To področje je poznalo živahne migracije tudi v prejšnjih obdobjih zaradi skromnih naravnih in gospodarskih pogojev. Ker je pojemalo rudarstvo in fužinarstvo in s tem ogljarstvo ter tovarništvo, so v obeh dolinah, zlasti v Selški, iskali delo zunaj domačega okolja. Zemlja ni mogla preživljati vseh, ki so bili na

Razglednica Rock Springsa (1895), rudarskega središča v Ameriki, kjer so bili zaposleni tudi izseljenci iz Poljanske doline

njej rojeni, oziroma so bili njeni lastniki, še manj tistih, ki so na njej samo delali (»gostovi«). Delež kmečkega proletariata v tej dolini ni bil majhen. Tudi mnogi, ki so se izučili v obrtnih poklicih, niso našli dela doma.

Zato ni čudno, da je na problem izseljevanja iz Poljanske doline že zelo zgodaj opozoril Ivan Tavčar. Pisateljevi motivi izseljevanja so imeli realno ozadje (govorimo o veristični upodobitvi sodobnosti), vendar jih moramo v konkretnih primerih le sprejemati kot njegovo fikcijo za utemeljevanje moralne in socialne podobe njegovih junakov. Vsi Tavčarjevi junaki, Jernač izpod Skale, Pečarjev Miha in žalostni Miha, so odšli v Ameriko z mislijo na dober zaslužek, čeprav so izvirali iz različnih družin in so zapustili dom zaradi obveznosti do otroka in tretji zaradi ženinenga pohlepa po denarju. Negativec med njimi je bil Pečarjev Miha, ki je zvil v Ameriko nekdanjo ljubico, poročeno s šepastim Tinčkom. Pustimo ob strani razmišljanja o usodnosti žensk oziroma o njihovem ravnanju ter moralni propad Jernača izpod Skale in žalostnega Miha ter razočaranega šepastega Tinčka (vsi so se namreč zapili in ostali na obrobju takratne družbe) in pogledimo avtorjeve izseljenske motive.

1) **V z r o k i:** Jernač izpod Skale je bil fant iz revne, s slamo krite bajte, polne otrok, kjer se je le na velike praznike jedlo meso, drugače pa ječmenov močnik. Gre za pravo nasprotje žalostnemu Mihi, ki je izhajal iz dobre hiše, zidane v dve nadstropji in belo pobeljene, to je bogatije, ki mu je bila kot edincu usojena. Nesojena Polonca, revno dekle, ki jo je ljubil, mu je ob odhodu zaklicala: »Miha... ali moraš res v Ameriko? In doma imate toliko kruha, da vam ga preostaja...«

[110]. Ne prvi in ne drugi se nista »*potegnila*« v Ameriko, kot piše Tavčar, zaradi socialnih tegob, temveč Jernač zaradi pretepa in strahu pred zaporom, ker je nalomil nekaj kosti objestnemu Repnikovemu Tomažu – zaradi dekleta seveda, in žalostni Miha zaradi lakomne, nečimrne, skopuške in oblastne žene.

Na splošno lahko trdimo, da so bili glavni vzroki izseljevanja ekonomske in socialne narave. Pisatelj omenja »*Logarja s Kremenka*« [69], ki je zaradi dolgov odšel v Ameriko; mnogo bolj pa je razčlenil ta motiv v povesti Cvetje v jeseni.³ Ne smemo pa podcenjevati tudi drugih vzrokov: psiholoških, čustvenih, avanturističnih in ne na koncu enega od številnih spodbujevalcev bežanja slovenskih fantov v Ameriko: odpor do služenja vojaškega roka. Ko Jernačev oče vpraša: »*Pa vojaščina?*« je odgovor nezaskrbljujoč: »*Ko se fant vrne s tisočaki pač... bode malo zaprt in dobro bode vse...*« [69] Dejansko so bile kazni za prekršek 45. člena avstrijskega vojnega zakona nizke. Oglejmo si nekaj odmevov v tisku:

1905: »*Anton Čadež, samski 27-letni delavec iz Hotavelj, občina Poljane, je bival skoro 10 let v Ameriki ter se je lansko jesen povrnil v domačo vas. Orožniki so ga pa, ker še ni zadostil vojaški dolžnosti, aretirali in izročili tukajšnjemu c. kr. okrajnemu sodišču. Čadež trdi, da je američanski državljan.*« (Gorenjec, št. 19, 13. 5. 1905, 'Loške novice. Vojaški dolžnosti se je odtegnil')

1907: »*V Ameriko jo je mislil popihati Janez Polenšek iz Gorenje vasi, na mesto da bi šel k naboru. Odpeljati se je hotel z gorenjskim vlakom, a so ga orožniki na Jesenicah prijeli. Obsojen je bil na 8 dni strogega zapora in na 10 K denarne globe.*« (Gorenjec, št. 20, 18. 5. 1907, 'Izpred deželnega sodišča')

1913: »*Pobegnil je, ker je mislil, da ne bo k vojakom potrjen, Anton Jereb, tesar iz Poljan, zato se je mudil leta 1912. na Vestfalskem, čeravno je vedel, da ima to leto tretje naborno stavo, ter se je šele letos o Veliki noči vrnil domov. Obsojen je bil na 14 dni zapora.*« (Sava, št. 45, 8. 11. 1913)

Tudi ričeta na Žabjaku v Ljubljani se je marsikdo ustrašil, tako tudi naš Jernač. Zaporna kazen in z njo povezana sramota sta bili velik udarec za slovensko patriarhalno družino, posebno na podeželju. Tavčarjev junak je bil po povratku iz Amerike zaprt kar dve leti, nato pa se je zapil: »...in skoro sem pognal, kar sem si bil prislužil tako krvavo težko.« [78]

Ko govorimo o vzrokih, se moramo izogibati stereotipnih oznak, saj je težko potegniti črto med odhodi, ki so jih povzročile neznosne in brezizhodne življenjske razmere, in tistimi, ki so bili rezultat upanja: mogoče bom na tujem bolje in več zaslužil.

2) Na čini odhoda: Tavčar uporablja v svojih povestih oznake: se je »*skrivoma potegnil*« [70], »*noč je vzela oba*« [93], »*odšel v tuji svet*« [110] itd.

Zlasti odhodi, ki so bili nezakoniti (npr. zaradi neodslužene vojaščine ali sodnega pregona), so bili opravljeni na tiho in s tujim potnim listom (tako tudi Jernač izpod Skale), kar ne pomeni, da cela »*fara*« ni vedela, kdaj jo je kak fant pobrisal v Ameriko. Zelo razširjena je bila uporaba tujih potnih listov, ki so jih, proti plačilu seveda, odstopili tistim, ki jim je bilo za to, fantje, ki so se »*skesali*« [69], mnogim pa so jih poslali sorodniki in prijatelji iz Amerike. To je bilo možno, ker takratni potni listi niso imeli fotografij, glede osebnih opisov v njih pa so pač tvegali. Na železniških postajah so bile kontrole in marsikateraga so ujeli s tujim potnim listom, vendar kazni za to niso bile visoke.

1913: »Na postaji na Jesenicah na Gorenjskem je orožništvo te dni aretiralo kajžarja Ludvika Permana, ki jo je hotel pobrisati v Ameriko, ne da bi zadostil vojaški dolžnosti, pa tudi neprave potne listine je imel možakar pri sebi« (Sava, št. 46, 15. 11. 1913, 'Mesto v Ameriko v zapor')

3) P o d o b a A m e r i k e: Slovensko časopisje je že od srede stoletja občasno objavljalo razna »pisma« iz Amerike, ki so svarila ali vabila v svet. Med Tavčarjevim pisanjem povesti teh pisnih informacij ni bilo mnogo, več jih je bilo od konca stoletja do prve svetovne vojne (leta 1900 je začel izhajati lokalni 'Gorenjec', z letom 1911 tudi 'Sava'). Najbolj odmevni informatorji so bili povratniki in sorodniki izseljencev, ki so dobivali pisma in denar iz Amerike. Ustna (anti)propaganda je bila najbolj učinkovita. O njej Jernač modruje: »Res sem prišel v Ameriko. Samo ne vprašujte, kako sem živel ondi! Tukaj pri nas menite, če znosite nekaj koškov gnoja na to ali ono reber, da ste obdelali Bog ve kaj! Pa to ni nič! V Ameriki se dela, to je delo! In jaz sem tudi delal. V Montani⁴ sem bil in često sem ležal noč in dan v jami, v mlačni vodi, in kopal sem in kopal. Ničvredno življenje je to in vsakogar užene, če ni železnih kosti... Tri leta sem prebil in se pehal kakor živina. Ko pa sem imel že toliko, da bi bil lahko plačal vsako imetje in tudi najboljše, kar jih je tukaj v pogorju, ni me več obdržala dolgočasna Amerika, in s cvenkom in žvenkom sem odrinil čez morje nazaj...«. [75] Ko šepasti Tinče razmišlja o odnosu izseljenca Pečarjevega Miha do zapuščenega dekleta, pomodruje: »Pa pisma nič, pa denarja nič. In v Ameriki pravijo, da se tako lahko prisluži denar!« [84] In ko omenjeni Miha drugič odide v Ameriko, so sprva prihajale novice, »... da se kar valja po dolarjih.« [98]

Da, Amerika je bila v očeh ljudi dežela, kjer se je delalo in tudi zaslužilo. Od tod tudi Tavčarjeva misel: »Tiste dni je vse drlo v Ameriko, kjer se je dobro služilo in od koder se je pošiljalo mnogo denarja k nam.« [110]

Večina je z odrekanjem prislužila vsoto dolarjev, ki je doma sicer veliko pomenila, toda bogastvo to ni bilo. Tavčar je mimogrede omenil še večjo svobodo v Ameriki, zlasti glede družinskega življenja: Pečarjev Miha in Komarjeva Lenka sta: »...kakor mož in žena – prav po divje – odrinila (sta) v Ameriko, kjer menda ne gledajo posebno na take reči!«. Moralni propad in verska mlačnost sta bila problema, s katerima se je ukvarjala takratna slovenska cerkev in skušala z Rafaelovo družbo zavreti ta proces.

Povratniki, začasni ali stalni, so vnašali nemir v domače okolje. Bahavost, glasnost in nespoštovanje krajevnih običajev niso bili tako redki pri mlajših povratnikih. Tudi Tavčarjev Pečarjev Miha se je na prvem povratku »šopiril« v zelenem telovniku s srebrno »verigo«, velikim srebrnim »obročem« na prstu in tremi »murčki« v levem ušesu, »na novem klobuku (pa) krivce, pogumno na spred zasukane!«. [88]

Naredili smo le bežen sprehod skozi Tavčarjeve izseljenske motive iz cikla povesti 'V Zali'. Literarno pričevanje človeka, ki je živel v dobi množičnega izseljevanja, je dodatni vir za razumevanje tega procesa, zlasti njegovih človeških oziroma psiholoških strani, o katerih nam pisni arhivski in časopisni viri tako malo povedo.

Država in cerkev sta se različno odzvali na množično izseljevanje do prve svetovne vojne. Prva do njega ni imela odklonilnega stališča, saj je bilo gibanje prebivalstva svobodno in tako tudi izseljevanje. Omejeno je bilo le zaradi vojnega zakona o obveznem služenju vojaškega roka in zaradi kršitve pravnega reda. Cerkev je povezovala izseljevanje z moralnimi nevarnostmi za izseljence in njihove družine. Misijonarji in kasneje cerkvena središča (župnije) v Ameriki in drugod so imeli pomembno vlogo za prihajajoče Slovence. Pomagali so jim pri prihodu in pri ohranitvi narodne istovetnosti tistih, ki so ostali v novi domovini.

Za pomoč odhajajočim so leta 1907 v Ljubljani ustanovili podružnico avstrijske Družbe sv. Rafaela z nalogo: zaščititi izseljence pred vsemi nevarnostmi, ki so jim pretile na poti v tujino.

Zaradi boljšega pregleda o izseljevanju in zaradi načrtovanja prihodnjega dela, so v okviru ljubljanske škofije leta 1913 izvedli posebno »anketo« po posameznih župnijah.

Traški župnik je 25. aprila 1913 poslal odgovore dekanijemskemu uradu v Stari Loki. Oglejmo si nekatere, ki se nanašajo na izseljevanje in vračanje izseljencev.⁵

1. *»Iz župnije Trata je izseljencev v Ameriki (Severni) okoli 250. Domovinsko pravico imajo večinoma doma. Približno 20 se jih izseli vsako leto.«*

Zaradi svobodnega izseljevanja država ni vodila podrobnih evidenc o odhajanju, kar pa jih je, so bile pomanjkljive oziroma nepopolne. Enako velja tudi za evidence, ki so jih vodili v izhodnih evropskih pristaniščih (npr. v Le Havru, Bremnu, Hamburgu in drugod) in v priseljenskih državah.

Župni urad Trata je imel točne podatke o rojstvih, porokah in smrtih in jih je v obravnavanem času redno sporočal upravnim, sodnim in cerkvenim uradom. Ti podatki govorijo le o pričujočem prebivalstvu, odsotni, ki nas zanimajo, pa imajo le v opombah statusov zaznamke: »Amerika« ali »Prusko«, »se klati po svetu«, »služi«, »odšel«, »se ne ve« ipd., brez časovnih oznak vpisov. Niso pa vodili posebnih pregledov odsotnih in, kar je tudi pomembno, vračajočih se »Amerikancev«.

Zato sta v odgovoru na prvo vprašanje pripisani pred številka izseljencev besedici »okoli« oziroma »približno«. Podatek 250 izseljencev v letu 1913 pomeni 12,5 odstotka odsotnega prebivalstva (letno število »duš« se je od leta 1891 do 1912 gibalo okoli 2000, v občini Trata okoli 2500).

Profesor Ilešič je ocenil gibanje prebivalstva na območju občine Trata v letih 1880–1931. Če bi ostal doma ves naravni prirastek prebivalstva, bi se prebivalstvo v tem obdobju povečalo za 50 odstotkov, dejansko pa se je v krajih Poljane, Gorenja vas, Trata, Dolenja Dobrava, Brebovnica od 4–10 %, Hotavlj, Volča, Gorenja Dobrava, Todraž in Žirovski Vrh pod 10 % in Lučine nad 20 %. Največji padec je bil leta 1900 zaradi izseljevanja v Ameriko, po prvi svetovni vojni pa je odšlo veliko ljudi v industrijsko razvijajoči se Kranj.

Tudi glede domovinske pravice je odgovor le približen s trditvijo, da jo imajo »večinoma doma«, kar pomeni, da naj bi le redki prevzeli ameriško državljanstvo.

2. *»Severna Amerika« (smer)*

Tudi pri navedbi smeri se je v poročilu pojavila besedica »večina« v zvezi z Ameriko, kar izpričujejo tudi drugi arhivski viri. Manjšina izseljencev pa je

Jožef Francišek Buh. (Iz Trunkove knjige
Amerika in Amerikanci, Celovec 1912)

rudarila na Štajerskem (npr. v Leobnu in Köflachu) in v Vestfaliji, posameznike pa je zaneslo po svetu od Istambula do Budimpešte, Dunaja, Bavarske in Trsta.

Za nas zanimiva je poklicna struktura izseljencev. V popisih prebivalstva je pri vseh odsotnih v Ameriki ali Vestfaliji (skoraj 100 %) vpisano: »*rudokop*« pri moških, dekleta in žene pa so sledile zaročencem oziroma možem in pri njih ni nobene oznake poklica. Če analiziramo cilje poti, ki so bili le redkokdaj konkretno označeni, najdemo med njimi veliko premogokopnih in tudi tovarniških središč (naj na prvem mestu omenim Rock Springs, Wyo., kjer je bilo veliko izseljencev iz Poljanske doline, Cannon City, Col., County Silver, Mon., Pittsburgh, Pan., Milwaukee, Wisc., itd.). Navajajo tudi farmerska območja, npr. Willard, Wisc., kjer je bila največja slovenska farmerska naselbina v Ameriki, California in še bi lahko naštevali. Torej le niso bili vsi rudarji.

Maloštevilni so se že v tem času dvignili na družbeni lestvici. Poseben družben položaj so imeli misijonarji. Omenimo rojaka Jožefa Franciška Buha (1833–1923) iz Zadobja v Poljanski dolini, ki je že leta 1864 odšel v Ameriko, kjer je misijonaril in 1891 kupil prvi slovenski list 'Amerikanski Slovenec' in ustanovil prvo slovensko tiskarno v Ameriki (Tower, Minn.). Za sabo je pritegnil nečaka Martina Buha (1858–1906), ki se je izučil tiskarske veščine v Ljubljani. Popis prebivalstva za leto 1890 ga že navaja med trajno odsotnimi, živečega v Ameriki. Martin je tam vodil stričevo tiskarno, njegov najmlajši brat Ignac pa je doma prevzel posestvo.

3. »...*gre se navadno samo za začasno selitev*« (tip selitev)

Vsi odhajajoči so mislili samo na nekajletno odsotnost in upali, da si prislužijo

trdno vsoto denarja in da se čimprej vrnejo domov. Mnogim se ta želja ni izpolnila in so za stalno ostali v novi domovini.

Takratni časopisi in prvi strokovni članki so poudarjali začasnost odsotnosti, kar se je kasneje izkazalo, da ni ustrezalo realnosti.

4. »... Odhajajo navadno samo možje in fantje, posamezno ali v manjših družbah.«

Na začetku so odhajali fantje in možje. Čim so poklicali še dekleta oziroma žene z otroki, je bila verjetnost stalne izselitve večja.

Za območje župnije Trata lahko trdimo:

- a) ni bilo hiše, ki bi ne imela izseljenca(-ev),
- b) redkokdaj je odšel samo en član družine (navadno bratje, oče in sinovi itd.),
- c) med anketo niso bili redki primeri, da so odhajale dekleta in žene.

5. »Radi večjega zaslužka« (vzrok)

Omenili smo že, da je večina izseljencev upala na dober in čim večji zaslužek. Analizirati bomo morali t. i. »*ljudsko videnje Amerike*« kot dežele, kjer se cedita med in mleko, kjer ležijo dolarji po cestah, kjer je moč obogateti in obubožati preko noči. Verjetno ni daleč od resnice to, kar smo rekli pri Tavčarju: trdo delo je prineslo tudi zaslužek, ki je doma mnogo pomenil. Na prelomu stoletja so se tudi v Ameriki vrstila ugodna in krizna obdobja (brezposelnost). Toda up po boljšem zaslužku je tlel v vsakem izseljencu.

6. »Rafaelova družba pomaga v dobrem duhu, in se izseljenci tja navajajo. Župnik svari pred izseljevanjem, pa brezuspešno. Da bi kdo ljudi vabil k izseljevanju iz protiverskih vzrokov, ni znano.«

Rafaelova družba je bila edina organizacija, ki je nekomercialno pomagala izseljencem z nasveti glede poti, kajti izseljenci so bili marsikdaj »žrtve« raznih posredovalnih agentov, ki so priporočali določeno paroplovno linijo in od tega imeli finančno korist. Velikokrat so pretiravali glede njihove vloge pri t. i. »*nagovarjanju*« k izseljevanju, kar je bilo kaznivo po takratnih avstrijskih zakonih. Ljudje so se svobodno odločali za odhod in agenti so jim le prodali vozne karte, bile pa so nepravilnosti z »*nezakonitimi*« posredovanji.

Časopisje je bilo polno svaril pred lahkomišelnim odhodom, zlasti med krizami ali nerealnimi obljubami priseljenskih držav. Zlasti katoliški tisk je opozarjal na nevarnosti moralnega in verskega propada pri izseljencih in v družinah, ki so ostale doma.

Kolikokrat je traški župnik svaril s prižnice, ne vemo (žal nista ohranjeni župnijska kronika in seznam pridig za ta čas). Ohranili sta se pa obvestili, da je leta 1893 »*nabil*« na cerkveni zid svarilo okrajnega glavarstva iz Kranja pred izseljevanjem v Brazilijo, in iz leta 1896, ko mu je isti upravni organ prepovedoval izdajanje »*družinskih pol*« izseljencem, ki so mislili potovati preko Genove.

7. ...

8. ...

9. »Župnik jih vabi k sprejemu svetih zakramentov pred odhodom, jim priporoča dobre knjige. Sicer pa večinoma odhajajo na tihem.«

Odločitev, da zapusti rodno grudo, je pomenila takratnemu kmečkemu človeku, ki ni bil vajen potovanja in to še preko »*luže*«, velik psihični napor, zlasti

»pionirjem«, ki so odšli v neznano. Pozneje, ko so jih na cilju čakali sorodniki ali znanci, je bilo nekoliko laže. Večkrat je odhajajoči dal za mašo »za srečo v Ameriki« (1912), družina v isti namen, v čast npr. sv. Antona »za sina v Ameriki« (1909) ali pa je bila kar maša »za Amerikance« (1887).

10. »... Za bivačoče v Ameriki se od tu še ni moglo kaj storiti«

11. »Vračajoči se v domovino so večinoma slabši, nekateri ostanejo pa tudi prav dobri. Slab vpliv se opazuje posebno pri fantih, tako da se vrnitev štirih, petih fantov že močno pozna.«

12. ...

13. ...

Izsek iz izseljenske problematike v Poljanski dolini do prve svetovne vojne kaže, da ta proces ni bil zanemarljiv v tem delu Gorenjske. Tudi med obema vojnama in kasneje se ni zaustavil. Marsikatero pričevanje o njem hranijo še po domovih, na zaprašenih podstrešjih, v orumenelih škatlah in mogoče je še v spominu ljudi. Rešimo ta pričevanja, ki so lahko dragocen vir za razumevanje izseljevanja iz tega dela in na splošno. Zgodovinopisje je vedno bolj naklonjeno proučevanju regionalnih (krajevnih) vidikov velikih procesov, ki nam odkriva vrsto posebnosti in posameznih usod, kar nam še bolj osvetli naše razumevanje preteklosti.

O p o m b e

1. Marjan Drnovšek, Prispevek k zgodovini izseljevanja iz Gorenjske pred prvo svetovno vojno s posebnim poudarkom na Škofji Loki, Kronika 37, št. 3, 1989, str. 203–218.

2. Ivan Tavčar, V Zali. – Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1964, Ljubljana 1963. Kratek komentar je napisal M. R., ki je glede izseljevanja zapisal: »V zadnjih treh povestih se je Tavčar dotaknil problema izseljevanja v Ameriko. Toda njegovi 'Amerikanci' vedo kaj malo povedati o Ameriki, razen tega, da so trdo delali, da so zaslužili in da jim denar ni prinesel sreče. Tavčarju je odhod v Ameriko element v življenjski zgodbi njegovih oseb kakor socialni problem.« Število v [...] je oznaka strani iz knjige. Upošteval sem tudi: Marja Boršnik, Ivan Tavčar – leposlovni ustvarjalec, I, 1863–1893, Maribor 1973.

3. Omeniti moram tudi Tavčarjevo delo Cvetje v jeseni, ki je izšlo leta 1917, v katerega je Tavčar vključil izseljensko problematiko. Tržačan tj. »tržan« Danijel je zaradi ženske odšel v Ameriko skupaj s kmetom Mlačanom, ki je pred tem prodal »majhen grunt« . Dolgovi oziroma izplačilo obveznih deležev so Mlačana prisilili k prodaji. Toda Danijelu Amerika ni prinesla sreče in se je vrnil domov, kjer se je preživljal kot berač.

4. Montana: v tej ameriški državi so bili premogovniki in bakreni rudniki. V njih je bilo zaposlenih veliko Slovencev, ki so delali tudi v bakrenih topilnicah (Jurij M. Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 503–505).

5. Na anketo me je ljubeznivo opozoril Bogdan Kolar, nadškofijski arhivar iz Ljubljane, za kar se mu zahvaljujem.

DIE AUSWANDERUNG AUS DEM POLJANE-TAL BIS ZUM ERSTEN WELTKRIEG

Im vorliegenden Artikel werden zwei Quellen vorgestellt, die uns die Auswanderung aus dem Poljane-Tal beleuchten: eine literarische (der Erzählungszyklus »V Zali« /1893/ aus der Feder von Ivan Tavčar) und eine archivalische (der Umfragebericht des Pfarrers auf Trata bei Gorenja vas aus dem Jahr 1913). Der Vergleich ermöglicht uns bei Verwendung anderer Archivquellen (Volkszählungszettel, Status animarum und anderer) sowie Zeitungen die Ausgestaltung bestimmter Thesen und Schlüsse.

Im ersten Fall stellen wir fest, daß uns das literarische Zeugnis eines Menschen, der zugleich Schriftsteller, Politiker und Advokat war und diese Problematik gut kannte, das leichtere Verstehen des Auswanderungsprozesses ermöglicht, insbesondere seiner menschlichen bzw. psychologischen Seiten, wovon uns die schriftlichen archivalischen und Zeitungsquellen so wenig mitteilen. Im Fall der Antworten auf die Umfrage des Pfarrers (1913) liegt eine Archivquelle vor, die auch die persönliche Note nicht verbergen kann, sie vermittelt ja des Pfarrers Bewertung der Vorgänge in der Pfarre auf Trata.

Schon dieser kurze Gang durch die Auswanderungsproblematik im Poljane-Tal an der Wende des 19. ins 20. Jahrhundert beweist, daß dieser Prozeß in diesem Raum nicht belanglos war. Die meisten Auswanderer gingen in die Vereinigten Staaten Amerikas, ein kleinerer Teil nach Westfalen, manchen verschlug es aber in eine Region innerhalb der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, jedoch außerhalb des slowenischen ethnischen Raumes.